

4. Нелюбин Л. Л. Введення в техніку перекладу : [навч. посібник] / Л. Л. Нелюбин. – М. : Флінта, 2009. – 216 с.

5. Кобякова І. К. Категорія інформативності в нетипових текстах / І. К. Кобякова // Вісник СумДУ. – Суми : СумДУ, 2010. – Ч. 2. – С. 137–138.

УДК 378.147:811.111

Середа Н.А.

**Київський національний лінгвістичний університет
КУЛЬТУРНО-МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В МОВІ
ОРИГІНАЛУ Й ПЕРЕКЛАДУ**

Статтю присвячено дослідженню значення передачі національного забарвлення мови оригіналу при перекладі на прикладі німецької та української мов. Слова різних мов лише в окремих випадках повністю відповідають одне одному. Відмінності в мовах зумовлюються різними історичними, географічними, культурними, економічними й іншими причинами. Перекладач стає посередником не лише між мовами, але й культурами. У процесі перекладу сам перекладач повинен володіти «культурною компетенцією», тобто знанням чужої культури, аби виявити в тексті специфіку культури. Розуміння між людьми передбачає не лише знання граматики і лексики, але й наявність спільних культурних передумов. У культуру носіїв мови дозволяє проникнути національно-культурна семантика слів-реалій, особливих одиниць, здатних відобразити національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні. Їхні фонові знання присутні в свідомості учасників комунікації та визначають смисл висловлювання. Окремі пласти лексичного складу мови піддаються великому впливу культури та історії. А це створює додаткові складнощі перекладу, вимагаючи від перекладача виваженого рішення у виборі влучної мовної одиниці перекладу, яка відтворювала б не тільки понятійне значення, а й конотативне, експресивне та національно-культурне.

Ключові слова: культурно-маркована лексика, мова оригіналу, міжкультурна комунікація, реалії, безеквівалентна лексика

The article is devoted to the study of the importance of conveying the national coloring of the source language in translation using the German and Ukrainian languages. Words of different languages only in some cases fully correspond to one another. Differences in languages are caused by various historical, geographical, cultural, economic and other reasons. The translator becomes an intermediary not only between the languages, but also between the cultures. In the process of translation, the translator must possess “cultural competence”, that is, knowledge of a foreign culture to identify specific characteristics of culture in a text. The understanding between people includes not only the knowledge of grammar and vocabulary, but also common cultural backgrounds. The national and cultural semantics of realia, specific units that display the national and cultural identity of the language at the lexical level, allows to penetrate the culture of native speakers. Their background knowledge is present in the minds of participants in communication and determines the meaning of the statement. Separate layers of the lexical composition of the language are greatly influenced by culture and history. And this creates additional translation difficulties, thus making the translator take a deliberate decision when choosing the exact language unit for the translation that would display not only a conceptual meaning, but also connotative, expressive and national and cultural meanings.

Key words: culturally-marked vocabulary, source language, intercultural communication, realia, nonequivalent vocabulary

Статья посвящена исследованию значения передачи национальной окраски языка оригинала при переводе на примере немецкого и украинского языков. Слова разных языков только в отдельных случаях полностью соответствуют одно другому. Отличия в языках вызываются разными историческими, географическими, культурными, экономическими и другими причинами. Переводчик становится посредником не только между языками, но и культурами. В процессе перевода сам переводчик должен владеть «культурной компетенцией», то есть знаниями чужой культуры, чтобы выявить в тексте специфику культуры. Понимание между людьми предвидит не только знания грамматики и лексики, но и наличие общих культурных предпосылок. В культуру носителей языка позволяет проникнуть национально-культурная семантика слов-реалий, особенных единиц, которые позволяют отображать национально-культурное своеобразие языка на лексическом уровне. Их фоновые знания присутствуют в сознании участников коммуникации и определяют смысл высказывания. Отдельные пласты лексического состава языка поддаются большому влиянию культуры и истории. А это создает дополнительные сложности перевода, требуя от переводчика обдуманного решения при выборе меткой языковой единицы перевода, которая отображала бы не только понятийное значение, но и коннотативное, экспрессивное и национально-культурное.

Ключевые слова: культурно-маркированная лексика, язык оригинала, межкультурная коммуникация, реалии, безэквивалентная лексика

Постановка загальної проблеми. Відомо, що особливості життя певного народу та його країни знаходять відображення в мові. Тому можна стверджувати, що мова є відображенням культури будь-якої нації, вона несе в собі національно-культурний код народу. Питання зіставлення культури та слів як одиниць мови, що несуть і зберігають певну інформацію, здавна цікавили не тільки лінгвістів, а й представників інших наук. Перекладачі продовжують переконуватися, що основні труднощі перекладу полягають в тому, що слова різних мов лише в окремих випадках повністю відповідають одне одному, не кажучи вже про додатковий смисл або стійкі словосполучення. Це зумовлює певні вихідні застави до процесу й результату перекладу, які зводяться до кількох тез: 1) як формально, так і за змістом слова мови перекладу та вихідної мови не збігаються; 2) структура мови перекладу є іншою, ніж у вихідній мові; 3) переклад повинен, насамперед, повністю передавати смисл оригіналу; 4) переклад повинен справляти на свого читача (слухача) такий самий вплив, як і оригінал на власного читача; 5) переклад повинен звучати, ніби оригінал, і не містити в собі відчуття іншомовного забарвлення [3, с. 20–21].

Остання теза засвідчує ту вагому роль у праці перекладача, яку відіграє його рідна мова. Останню ніколи не зможе перевершити у процесі перекладу іноземна мова, оскільки лише у власній мові можна повністю відчувати всю гаму відчуттів, яку дарує рідне слово, і тим паче поєднання слів. Ця істина стосується не лише літературного перекладу. Отже, перекладач ніколи не зможе стати висококваліфікованим, якщо він досконало не володітиме рідною мовою. Навіть глибоко зрозумівши текст оригіналу, перекладач не зможе зробити якісний переклад, якщо погано володіє рідним словом. З іншого боку, міжмовні паралелі можна розглядати лише після достатнього оволодіння засадами іноземної мови [3, с. 21]. Особливі труднощі виникають при перекладі культурно-маркованої лексики, коли іноземні слова переносяться в мову перекладу для виділення відтінків

специфічності, які притаманні реаліям, що ними виражаються. Культурно-маркована лексика недостатньо розглянута в науковій літературі, а тому вимагає більш детального дослідження. Тож, проблематика даної розвідки залишається й надалі актуальною.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Віднедавна явища реалії, міжмовних паралелей та культурної компетентності стали популярним об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень на матеріалі різних мов. Серед найвідоміших перекладознавців і мовознавців, які досліджували реалії, слід відзначити таких, як Л.Н. Соболев, О. Кундзіч, Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, С. Ковганюк, Р.П. Зорівчак, Вл. Россельс, Л.С. Бархударов, С. Влахов, С. Флорин, А.В. Федоров, В.Н. Комісаров, Я.І. Рецкер, А.Д. Швейцер, О.Ф. Бурбак, А.А. Мороз і багато інших науковців [1; 7, с. 79]. До проблем перекладу як міжкультурної комунікації, міжмовних паралелей, проблем еквівалентності та культурної компетентності перекладача зверталися у своїх працях такі вчені як В.В. Різун, В.Г. Гак, В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев, Л.Т. Мікуліна, В.І. Хайруллін, Н.В. Тимко, Г.Д. Томахін, М.Я. Цвілінг, Т.А. Казакова [6; 8; 9; 11; 2] та інші.

Мета та завдання дослідження – визначити проблеми виникнення відповідностей і розбіжностей при передачі культурно-маркованої лексики мови оригіналу під час перекладу на прикладі німецької та української мов та можливості їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, відмінності в мовах зумовлюються різними історичними, географічними, культурними, економічними й іншими причинами. Перекладач стає, таким чином, посередником не лише між мовами, але й культурами. Тому такою важливою стає освіченість самого перекладача (мається на увазі обов'язкове знання історії, культури, географії, побуту народу, який репрезентований мовою оригіналу). Крім того, перекладач у процесі практичної роботи має справу також із культурою самого автора вихідного тексту, він повинен бути готовим до присутності в цьому тексті суто національного забарвлення, яке не піддається дослівному перекладові. Окремо доводиться звертати увагу на форми ввічливості, звертання перед початком тексту, виступу, промови, які часто не відповідають стандартам мови перекладу. Тут перекладачеві доводиться бути й дипломатом (як, наприклад, при перекладі виступів багатьох політиків). Часто перекладач змушений задумуватися над тим, чи дана мовна форма має загальнонаціональний чи лише регіональний характер, чи вона має релігійне або ідеологічне забарвлення, чи вона відображає особливості віку, статі, фізичного стану автора висловлювання. Цими та подібними питаннями глибоко цікавиться окрема галузь науки "міжкультурна комунікація", яка пов'язана тісно з теорією перекладу, соціологією, етнологією, політологією, психологією, історією, релігієзнавством, літературою, філософією [3, с. 21–22].

У процесі перекладу сам перекладач повинен володіти "культурною компетенцією", тобто знанням чужої культури, аби виявити в тексті специфіку культури. Розуміння між людьми передбачає не лише знання граматики, але й наявність спільних культурних передумов.

Отже, перекладач повинен досконало знати власну культуру, як і бути достатньо ознайомленим із особливостями культури нації – носія мови перекладу. Таким чином, переклад – це своєрідний діалог двох культур. При цьому не повинна виникати і реалізовуватися якась "змішана культура", що негативно відбилося б на якості перекладу. До того ж слід мати на увазі, що все це стосується не лише

літературного, але й науково-технічного перекладу, оскільки фахові тексти значною мірою увібрані в рамки контексту культури [3, с. 22].

Розбіжності в культурах є причиною і наслідком відмінностей менталітету відповідних націй. Часто можна почути заперечення на кшталт того, що статевий або соціальний ментальний компонент сильніший, ніж його національно-етнічна характеристика. Оскільки формування ментальності відбувається на рівні групи, то національні (етнічні) особливості виходять при цьому на перший план, релігійний компонент має також велике значення, проте не вирішальне, оскільки на рівні нації часто спостерігається занадто велике релігійне розмаїття (наприклад, функціонування декількох релігійних напрямів, конфесій у межах однієї країни, нації); історичний компонент теж не варто недооцінювати, проте суто національні (етнічні) ментальні риси все ж достатньою мірою "перемагають" соціально-історичні корелятиви.

Важливим є те, що саме мова доповнює собою систему уявлень і світосприйняття нації, а в комплексі ці елементи відбивають особливості національної ментальності. Кожен народ відображає свої уявлення, свій особливий спосіб мислення, образність світогляду, національну індивідуальність у мовному вираженні предметів і явищ. Тут можуть спостерігатися як подібності, так і відмінності, що свідчить відповідно про близькість чи віддаленість мов, культур, менталітетів. Так, для українців, наприклад, дещо несподіваним є вираз "pünktlich wie die Mauger sein" – "закінчувати роботу точно за годинником". Справа в тому, що муляр у німецькій ментальності історично асоціюється з еталоном відомої німецької пунктуальності [3, с. 23].

Специфічність форм чи культурних акцентів у різних народів може суттєво вплинути на перенесення цих елементів з однієї мови на іншу в їх лексичному вираженні. При цьому нерідко трапляються певні комізи [3, с. 24]. Помилки й непорозуміння, пов'язані з міжкультурними відмінностями, трапляються як на побутовому, так і на найвищому, політичному рівні. Тож не дивно, що міжкультурна комунікація стала необхідною складовою частиною підготовки дипломатів та перекладачів. При цьому значна увага звертається саме на ті особливості невербальної поведінки, що можуть мати різну інтерпретацію в різних культурах. Дуже важливо, зокрема, знати жести, типові для даної культури, зокрема, при вітанні, прощанні, вираженні згоди, незгоди. У повсякденному житті ми не завжди свідомо звертаємо увагу на те, що слова у більшості ситуацій супроводжуються невербальними сигналами, хоча підсвідомо ми сприймаємо і враховуємо їх. Такі сигнали підтримують інтенцію співрозмовника і тому часто допомагають слухачеві зрозуміти справжні наміри [3, с. 27].

Таким чином, ментальність, як і мова, є продуктом діяльності духовних сил народу, що накопичувався протягом століть, і продовжує формуватися та безперервно видозмінюватися й сьогодні. Кожна історична епоха залишає свій відбиток у мові, важливі історичні події здатні змінити мовну картину світу. Дану особливість повинні враховувати перекладачі, насамперед фахівці з художнього перекладу. Ця проблема потребує окремої уваги [3, с. 27].

У культуру носіїв мови дозволяє проникнути національно-культурна семантика слів-реалій, особливих одиниць, здатних відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні. Їхні фонові знання обов'язково присутні в свідомості учасників комунікації та в значній мірі визначають смисл висловлювання. Питання про роль культурно-маркованої лексики в художньому

тексті недостатньо розглянуто в літературі, а тому вимагає більш детального дослідження [10, с. 158].

Основна проблема, з якою має справу перекладач при передачі референційних значень, що виражені в початковому тексті, – це неспівпадіння ряду значень, властивих одиницям вихідної мови та мови перекладу. В тих випадках, коли відповідність тій або іншій лексичній одиниці однієї мови в словниковому складі іншої мови повністю відсутня, говоримо про безеквівалентну лексику. Характерною рисою безеквівалентних слів є неможливість їх перекладу на інші мови за допомогою постійного еквівалента, їхня неспіввіднесеність з деяким словом іншої мови. Проте, це не означає, що їх зовсім не можна перекласти [12, с. 117].

Цілком очевидно, що можливість правильно передати позначення речей, про які йдеться в оригіналі, та зображень, пов'язаних з ними, передбачає знання дійсності, описаної в першотворі – це фонові знання [6, с. 8]. Фонові слова представляють значний інтерес при дослідженні складної взаємодії мови та культури – це лексичні одиниці, які на перший погляд видаються звичайними, що вільно перекладаються на іноземні мови, які містять цінну інформацію про специфічно національну позамовну діяльність [5, с. 12].

Для теорії та практики перекладу велике значення має одна з груп фонових знань – та, яка відноситься до специфічних явищ іншої культури, іншої країни й необхідна читачам твору, аби без втрат засвоїти в деталях його зміст. Такою частиною фонових знань є слова-реалії – це назви предметів матеріальної культури, що властиві лише певним націям і народам, факти історії, державних інститутів, імена національних і фольклорних героїв, міфологічних істот. Будучи носіями національного чи історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідностей (еквівалентів) в інших мовах, і, отже, не піддаються перекладу на загальних підставах, вимагаючи особливого підходу. В процесі перекладу протиставляються одна одній не тільки мови, але навіть тексти, культури й ситуації [5, с. 202].

В реаліях найбільш наочно виявляється близькість між мовою й культурою: поява нових реалій в матеріальному й духовному житті суспільства веде до виникнення відповідних слів у мові. Відмінною рисою реалії є характер її наочного змісту. Реалії можуть бути обмежені рамками навіть окремого колективу, або установи, їм властивий і часовий колорит. Як мовне явище, найбільш тісно пов'язане з культурою, ці лексичні одиниці швидко реагують на всі зміни в розвитку суспільства. Серед них завжди можна виділити реалії-неологізми, історизми, архаїзми і кожний тип реалій вимагає індивідуального підходу при перекладі.

Як правило, транслітерація і транскрипція застосовуються при передачі іншомовних власних імен, географічних найменувань, назв різного роду компаній, фірм, пароплавів, газет та журналів. Але на сучасному етапі ці прийоми при перекладі художньої літератури використовуються набагато рідше, ніж раніше. І це цілком обгрунтовано, тому що передача звукового чи буквенного вигляду іншомовної лексичної одиниці не розкриває її значення, і такого роду слова залишаються незрозумілими без відповідних пояснень читачу, який не знає мову оригіналу [1, с. 73].

При калькуванні іншомовні реалії передаються за допомогою заміни їх складових частин – морфем, або слів – їхніми прямими лексичними

відповідниками в мові перекладу. Однак, даний спосіб також має недолік, залишаючи деяку інформацію незрозумілою читачеві.

Описовий переклад розкриває значення лексичної одиниці оригіналу за допомогою розгорнутих словосполучень, що розкривають істотні ознаки явища, яке позначається даною лексичною одиницею. Та цей спосіб вважається вельми громіздким і неекономним, тому його не завжди можна застосувати при перекладі текстів [1, с. 75].

Часто перекладачі вдаються до поєднання двох прийомів – транскрипції або калькування і описового перекладу, подаючи останній у зносі або в коментарі. Це дає можливість поєднувати стислість та економність засобів вираження, властивих транскрипції, з розкриттям семантики даної одиниці, що досягається через описовий переклад. Інший спосіб – переклад аналогом – полягає в пошуку найближчого за значенням відповідника в мові перекладу для лексичної одиниці оригіналу, що не має точних словникових відповідників. Такого роду наближені еквіваленти лексичних одиниць можна назвати аналогами, але застосовуючи їх в процесі перекладу, потрібно мати на увазі, що в деяких випадках вони можуть створювати не цілком правильне уявлення про характер предмета або явища, яке позначають.

Отже, реалії – це особливий шар лексики мови, за допомогою якого виражається національне забарвлення літературних творів. Слова-реалії відображають додаткові смислові відтінки, що є результатом національного бачення світу [4, с. 83]. Насправді реалії кожного разу ставлять перекладача перед проблемою вибору того чи іншого способу їхньої передачі, тому культурно-маркована лексика вимагає творчого підходу і глибоких лінгвокраїнознавчих знань перекладача.

Переклад є не тільки і не стільки передачею певної інформації знаками іншої мовної системи, а передачею і відтворенням специфічних історичних, соціально-культурних факторів, національного забарвлення першоджерела. Кожне слово мови оригіналу відтворює предмет або явище дійсності певного соціуму, при цьому історія народу, його побут, культура, традиції неминуче відбиваються на лексичному складі будь-якої мови. Звісно ж, що розходження мовних систем на семантичному, синтаксичному, стилістичному рівнях, а також розходження культур, світогляду та національної специфіки надзвичайно ускладнює процес перекладу. Отже, ми повинні визнати, що окремі пласти лексичного складу мови піддаються великому впливу культури та історії. А це створює додаткові складнощі перекладу, вимагаючи від перекладача виваженого рішення у виборі влучної мовної одиниці перекладу, яка відтворювала б не тільки понятійне значення, а й конотативне, експресивне та національно-культурне.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, ми приходимо до висновку, що переклад повинен повністю відтворювати ідею оригіналу, стильові своєрідності першотвору, зберігати його красу, відобразити побут епохи та країни, до якої належить оригінал. З метою створення адекватного перекладу перекладач змушений передати в перекладі всі наміри автора, тобто справити аналогічний ідейно-емоціональний вплив на читача, зберегти образність, колорит, ритм першоджерела в перекладі. При цьому неминуче перекладачу доведеться вдатися до прагматичної адаптації вихідного тексту, враховуючи специфічні для ареалу мови перекладу історичні, соціально-культурні та психологічні фактори, що найчастіше істотно впливають на сприйняття перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. М.: Международные отношения, 1975. 324 с.
2. Казакова Т.А. Практические основы перевода. СПб.: Союз, 2005. 320 с.
3. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія і практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
4. Клименко О.Л. Про переклад субстандартної лексики // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі. Суми: СумДУ, 1999. 195 с.
5. Латышев Л. К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения. М.: Международные отношения, 1986. 247 с.
6. Ризун В.В. К вопросу о социально-культурной адаптации художественного произведения. Теория и практика перевода. К.: Вища школа, 1982. С. 3–12.
7. Середа Н.А. Національно-культурна маркованість лексичних одиниць у німецько-українському перекладі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Одеса: Вид. дім "Гельветика". – Вип. 39, том 3. – Серія: Філологія. 2019. С. 79–82.
8. Тимко Н. В. Основные проблемы лингвокультурной трансляции в процессе перевода: На материале переводов английских, немецких и русских художественных текстов. Дисс. канд. наук, ВАК РФ 10.02.20, 2001, М., 204 с.
9. Томахин Г.Д. Перевод как межкультурная коммуникация // Перевод и коммуникация. М.: ИЯЗ РАН, 1997. 129–137 с.
10. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М.: Высш. шк., 2002. 416 с.
11. Цвиллинг М.Я. Требования к личности устного переводчика и проблема профессиональной подготовки. // Перевод и лингвистика текста. М.: ВЦП, 1994. 128–135 с.
12. Чередниченко О. І. Оказіональні відповідники і переклад на різних рівнях еквівалентності // Теорія і практика перекладу. К.: Вища школа, 1981. 177 с.

УДК 378.015.3:316.454.52:[378.09:61]

Сидоренко О.В., Пряхін О.Р., Денисенко О.М.

Запорізький державний медичний університет

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ЗВО МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі сучасної української освіти є домінуючим. У статті увага зосереджена на комунікаційних компетентностях та шляхах їх реалізації.

Ключові слова: компетентнісний підхід, комунікаційні компетентності, мовна особистість, курси за вибором, самостійна робота.

Competent approach in the educational process of contemporary Ukrainian education is prevalent. The article is concentrated on the communicative competences and ways of their realization.

Key words: competence approach, communicative competences, linguistis personality, optional course, individual work.

Компетентностный подход в учебно-воспитательном процессе современного украинского образования является доминирующим. В статье внимание акцентировано на коммуникационных компетентностях и путях их реализации.

Ключевые слова: компетентностный подход, коммуникационные компетентности, языковая личность, курсы за выбором, самостоятельная работа.

Освітня галузь є вкрай чутливою до суспільних змін, на які вона має реагувати миттєво, адже завдяки цьому визначаються і майбутні вимоги до змісту освіти, і вимоги до випускника освітнього закладу. Зокрема такі зміни стали причиною реформування сучасної вітчизняної освіти, ідея якого полягає в компетентнісному підході у навчанні. Варто наголосити, що зазначений підхід є своєрідним мейнстримом у сфері освіти для всіх країн Європейського Союзу.